

Nový mimořádný opravný prostředek v trestním řízení – dovolání

Iveta Juráková*

1. ÚVODEM

Od počátku devadesátých let dvacátého století jsme svědky četných snah o novelizaci, reformu či kodifikaci trestního řízení v České republice, což dokládá téměř dvacet přijatých novel, provedených buď prostřednictvím zákona nebo nálezů Ústavního soudu České republiky. Tyto snahy vyústily v přijetí tzv. velké novely trestního řádu, která je některými odborníky nazývána rekodifikací, neboť přináší rozsáhlé a zásadní změny v našem trestním řízení.

Tato novela trestního řádu, provedená zákonem č. 265/2001 Sb., která nabyla účinnosti dnem 1. ledna 2002, zavedla vedle stávajících mimořádných opravných prostředků – stížnosti pro porušení zákona a obnovy řízení, nový mimořádný opravný prostředek

v trestním řízení, který je pojmenován obdobně jako v občanském soudním řádu – dovolání. K zavedení tohoto dalšího mimořádného opravného prostředku došlo v souladu s některými závažnými změnami právní úpravy řádných a stávajících mimořádných opravných prostředků. Zákonodárce tímto svým počinem bezesporu sledoval posílení a upevnění postavení tzv. základních procesních stran, neboť jim dává možnost domáhat se zrušení pravomocného rozhodnutí Nejvyšším soudem (navrhnout, aby se zákoností pravomocného rozhodnutí orgánu činného v trestním řízení zabýval Nejvyšší soud) pomocí dovolání.

Jak bylo zmíněno, v systému opravných prostředků v občanském řízení nalezneme mimořádný opravný prostředek dovolání, jehož právní úprava je podobná jako nová právní úprava dovolání v trestním řízení.

* JUDr. Iveta Juráková, Ph.D., Katedra trestního práva Právnické fakulty Masarykovy univerzity, Brno

Totíž důvody pro podání dovolání v občanském řízení jsou platnými důvody, pro které přísluší oprávněným osobám právo tohoto mimořádného opravného prostředku i v trestním řízení. Jinak z povahy a rozdílnosti občanského a trestního řízení vyplývají určité odlišnosti, které jsou pochopitelně v uvedených právních úpravách zachovány a respektovány.

Cílem tohoto článku je seznámení se zákonnou úpravou nového mimořádného opravného prostředku v trestním řízení – dovoláním a autorka hodlá rovněž poukázat na některé sporné otázky, které mohou vzniknout při interpretaci a zejména aplikaci některých ustanovení tr. řádu ve vztahu k dovolání v praxi orgánů činných v trestním řízení a naznačí možné cesty jejich řešení.

2. ZÁKONNÁ ÚPRAVA DOVOLÁNÍ A JEJÍ ZHODNOCENÍ

Dovoláním mohou nejvyšší státní zástupce na návrh krajského nebo vrchního státního zástupce (nebo bez návrhu pro nesprávnost kteréhokoli výroku rozhodnutí soudu) a obviněný prostřednictvím obhájce napadnout pravomocné rozhodnutí soudu ve věci samé, jestliže soud rozhodl ve druhém stupni a zákon to připouští. Tyto oprávněné osoby podávají dovolání prostřednictvím soudu prvního stupně Nejvyššímu soudu, který o něm rozhoduje, a to jen z důvodů taxativně vymezených v zákoně.

Z uvedeného vyplývá, že dovolání může podat poměrně omezený okruh osob. Obviněný může podat dovolání pro nesprávnost výroku rozhodnutí soudu nebo státního zástupce, který se ho bezprostředně dotýká, a to pouze prostřednictvím svého obhájce. O tomto musí být obviněný poučen (poučení o dovolání je obligatorní náležitostí rozhodnutí soudu ve věci samé vydaném ve druhém stupni). Pokud by obviněný neučinil podání prostřednictvím obhájce, nebylo by toto považováno za dovolání (i přes takovéto označení) a Nejvyšší soud by o něm nerozhodoval, ale v závislosti na jeho obsahu by ho zaslal příslušnému soudu jako návrh na povolení obnovy řízení nebo ministru spravedlnosti jako podnět ke stížnosti pro porušení zákona, resp. vrátil obviněnému s poučením, že dovolání může podat pouze prostřednictvím obhájce. Jak postupovat v případě, že obviněný nemá obhájce a chce podat dovolání proti rozhodnutí ve věci samé soudu druhého stupně? Pro tento účel si obviněný musí obhájce zvolit. Osvědčí-li obviněný, že nemá dostatek prostředků, aby si hradil náklady obhajoby, rozhodne předseda senátu, že má nárok na obhajobu bezplatnou nebo za sníženou odměnu a tyto náklady zcela nebo zčásti hradí stát.

Nejvyšší státní zástupce je jako jediný státní zástupce oprávněn podat dovolání, a to jak ve prospěch (stejně jako obviněný), tak i v neprospěch obviněného. Dovolání v neprospěch obviněného nelze podat jen z toho důvodu, že soud postupoval v souladu s § 259 odst. 4, § 264 odst. 2, § 273 nebo § 289 písm. b) tr. řádu, tedy, pokud byla soudem druhého stupně v dovoláním napadeném rozhodnutí nebo v řízení, které tomuto řízení ve druhém stupni předcházelo v důsledku podání odvolání nebo jiného opravného prostředku ve prospěch obžalovaného použita zásada zákazu reformace in peius. Ztotožňuji se s názorem Šámala¹, že novela významně posiluje postavení nejvyššího státního zástupce a že jejím smyslem je sjednocení postupu všech státních zastupitelství z hlediska kontroly výkonu funkce veřejné žaloby v celé České republice a že by nejvyšší státní zástupce měl přispívat i k sjednocování soudního rozhodování, neboť lze očekávat, že nejvyšší státní zástupce bude podávat dovolání tam, kde zjistí rozdílné rozhodování jednotlivých krajských, resp. vrchních soudů o stejných právních otázkách. Nejvyšší státní zastupitelství je oprávněno v řízení o dovolání vyžadovat spisový materiál od kteréhokoli nižšího státního zastupitelství a dožádané státní zastupitelství je povinno takové žádosti bez průtahů vyhovět. Nejvyšší státní zastupitelství také může podání, které je označeno jako dovolání, neprodleně vrátit podateli se stručným poučením o náležitostech dovolání za situace, kdy je mu takovéto podání osoby oprávněné podat dovolání doručeno v zákonem stanovené lhůtě (dle § 265e odst. 1 tr. řádu) a jsou jím namítány skutečnosti, jež mohou být napadeny dovoláním, avšak podání nesplňuje náležitosti dovolání (dle § 265d odst. 2 věta první, § 265f odst. 1 tr. řádu).² V souvislosti s okruhem osob, které mohou podat dovolání k Nejvyššímu soudu, se nabízí otázka, kdo je oprávněn podat dovolání proti výroku druhostupňového rozhodnutí o zadržení věci zúčastněné osobě nebo výroku o náhradě škody. Ze zákonné úpravy je zřejmé, že takové dovolání nemůže podat ani poškozený, ani zúčastněná osoba. Nejvyšší soud je může přezkoumat v řízení o dovolání jenom na základě dovolání, které podal buď obviněný prostřednictvím obhájce nebo nejvyšší státní zástupce.

Jak již bylo řečeno, jsou nejvyšší státní zástupce a obviněný (prostřednictvím obhájce) oprávněni podat dovolání jen ze zákonných důvodů, které jsou taxativně uvedeny v § 265b tr. řádu (např. ve věci rozhodl věcně nepříslušný soud, obviněný neměl v řízení obhájce, ač ho podle zákona mít měl, byla porušena ustanovení o přítomnosti obviněného v hlavním líčení nebo ve veřejném zasedání, proti obviněnému bylo vedeno trestní stíhání, ačkoliv podle zákona bylo ne-

¹ ŠÁMAL, P.: Dovolání – nový mimořádný opravný prostředek v trestním řízení, *Trestněprávní revue*, č. 2, 2001, s. 50.

² Srov. § 58, § 59 Vyhlášky Ministerstva spravedlnosti č. 468/2001 Sb., kterou se mění vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 23/1994 Sb., o jednacím řádu státního zastupitelství, zřízení poboček některých státních zastupitelství a podrobnosti o úkonech prováděných právními čekateli.

přípustné, v rozhodnutí některý výrok chybí nebo je neúplný atd.). Některé z důvodů dovolání lze označit jako hmotněprávní (např. druhostupňovým pravomocným rozhodnutím byl uložen obviněnému takový druh trestu, který zákon nepřipouští, rozhodnutí spočívá na nesprávném právním posouzení skutku atd.), některé jako procesní (např. obviněný neměl v řízení obhájce, ač ho podle zákona mít měl, proti obviněnému bylo vedeno trestní stíhání, ačkoliv podle zákona bylo nepřipustné atd.), důvod, uvedený v odst. 2 citovaného ustanovení tr. řádu pak v sobě zahrnuje hmotněprávní i procesní důsledky (dovolání lze podat též tehdy, byl-li uložen trest odnětí svobody na doživotí). Uvedení dovolacích důvodů je obligatorní náležitostí dovolání, přičemž tyto důvody může nejvyšší státní zástupce a obhájce měnit po dobu trvání lhůty k podání dovolání (do dvou měsíců od doručení rozhodnutí, proti kterému dovolání směřuje).

Domnívám se, že důvody dovolání tak, jak jsou formulovány v § 265b tr. řádu, vyvolávají některé problémy či sporné otázky, které bude muset Nejvyšší soud při svém rozhodování řešit. Příkladem lze uvést důvod dle § 265b odst. 1 písm. h/ – obviněnému byl uložen trest ve výměře mimo trestní sazbu stanovenou v trestním zákoně na trestný čin, jímž byl uznán vinným. Zde může vzniknout problém s interpretací, zda uložení trestu s užitím § 40 tr. zákona (mimořádné snížení trestu odnětí svobody pod dolní hranici trestní sazby) má být považováno za takovéto uložení trestu mimo trestní sazbu, či nikoliv. Zajímavým z tohoto hlediska se jeví důvod dovolání, uvedený v § 265b odst. 2 – dovolání lze podat, byl-li uložen trest odnětí na doživotí. Jedná se o dovolání do výroku trestu, na něž se nebude vztahovat omezení ve smyslu § 265b písm. h/ tr. řádu. Dovolují si tvrdit, že pokud bude dovoláním napaden trest odnětí svobody na doživotí, lze z jakéhokoliv důvodu napadat jakýkoliv výrok napadeného rozsudku, jímž byl uložen tento trest. Takovéto dovolání (z důvodu dle § 265b odst. 2 tr. řádu) stejně jako dovolání podané z jiných důvodů, které jsou uvedeny v zákoně, musí obsahovat označení rozhodnutí, proti kterému směřuje, který výrok, v jakém rozsahu i z jakých důvodů (s odkazem na konkrétní ustanovení § 265b tr. řádu) a čeho se dovolatel domáhá, včetně návrhu na rozhodnutí dovolacího soudu. Pokud dovolání podává nejvyšší státní zástupce, musí v něm uvést, zda je podává ve prospěch nebo v neprospěch obviněného. Toto sehrává významnou roli z pohledu uplatnění zásady zákazu reformace in peius (zákaz změny k horšímu) v řízení o dovolání (v opravném řízení i v řízení po zrušení napadeného rozhodnutí a vrácení nebo přikázání věci k novému projednání). Uvedená zásada se uplatní, jestliže nejvyšší státní zástupce podá dovolání ve prospěch obviněného a pochopitelně i za situace, kdy dovolání podá obviněný. Pokud obvině-

ný podá dovolání ve svůj prospěch a nejvyšší státní zástupce podá další opravný prostředek v jeho neprospěch, uvedená zásada se neuplatní, jestliže bude napadené rozhodnutí Nejvyšším soudem zrušeno v důsledku obou opravných prostředků. Stejná situace nastane, jestliže nejvyšší státní zástupce podá dovolání ve prospěch i v neprospěch obviněného. Zásada zákazu reformace in peius se uplatní, pokud Nejvyšší soud v rozhodnutí shledal důvodným jen dovolání ve prospěch obviněného, a to jak v řízení před Nejvyšším soudem, tak v řízení před soudem, kterému by byla věc přikázána.

Problematickou se může stát také odpověď na otázku, vůči jakým rozhodnutím z hlediska časové působnosti trestního řádu může směřovat dovolání. Pochopitelně lze dovoláním napadnout jen rozhodnutí uvedená v § 265a tr. řádu – tedy pravomocná rozhodnutí soudu ve věci samé, jestliže soud rozhodl ve druhém stupni, přičemž zákon taxativně tato rozhodnutí uvádí. Pro tento účel se jimi rozumí: a) rozhodnutí, jímž byl obviněný uznán vinným a byl mu uložen trest, popřípadě ochranné opatření, nebo bylo upuštěno od potrestání, b) rozsudek, jímž byl obviněný obžaloby zproštěn, c) usnesení o zastavení trestního stíhání, d) usnesení o postoupení věci jinému orgánu, e) usnesení, jímž bylo uloženo ochranné opatření, f) usnesení o podmíněném zastavení trestního stíhání, g) usnesení o schválení narovnání, nebo h) rozhodnutí, jímž byl zamítnut nebo odmítnut řádný opravný prostředek proti rozsudku nebo usnesení uvedeném pod písm. a) až g). Sporným však může být, zda se má jednat o rozhodnutí, která nabyly právní moci po účinnosti tzv. velké novely tr. řádu, nebo také o rozhodnutí, která nabyly právní moci před 1. lednem 2002, či o obojí uvedené. Dle mého názoru lze dovoláním napadnout pouze druhostupňová rozhodnutí ve věci samé, která nabyly právní moci až po účinnosti citované novely – tedy po 1. 1. 2002, což je interpretací (výkladem) pojmu „zákon to připouští“. S výše uvedenou otázkou souvisí také problematika lhůty k podání dovolání, konkrétně stanovení jejího počátku. Dovolání se podle § 265e odst. 1 tr. řádu podává u soudu, který rozhodl ve věci v prvním stupni do dvou měsíců od doručení rozhodnutí, proti kterému dovolání směřuje. Jestliže má obviněný obhájce nebo zákonného zástupce, kterým se podle zákona druhostupňové rozhodnutí ve věci samé doručuje, je rozhodným okamžikem doručení té osobě, které bylo provedeno nejpozději. Z pohledu právní teorie se jedná o zákonnou lhůtu, která má svůj počátek, běh a konec. Tato lhůta začíná běžet od okamžiku doručení uvedených rozhodnutí, a to (dle mého názoru) doručení po 1. lednu 2002, neboť ust. § 265e tr. řádu nabývá účinnosti dnem 1. ledna 2002 a nelze uplatnit retroaktivitu (zpětnou působnost), tedy stanovenou zákonnou dvouměsíční lhůtu

nelze aplikovat před tímto datem. Tato situace se týká také rozhodnutí, která nabyla právní moci před účinností novely, ale doručených až za její účinnosti.³

Na závěr této části článku se věnujme charakteristice řízení o dovolání a postavení soudu prvního stupně a Nejvyššího soudu v něm. Řízení o dovolání není postaveno na principu revizním, ale na principu kasačním, který je doplněn principem apelačním. Totiž shledá-li Nejvyšší soud, že podané dovolání je důvodné, zruší napadené rozhodnutí nebo jeho část, resp. také vadné řízení mu předcházející. Jestliže je vadná jenom část napadeného rozhodnutí a lze ji oddělit od ostatních, v tom případě Nejvyšší soud zruší rozhodnutí jen v této části. Zruší-li však, byť i jen zčásti výrok o vině, zruší vždy zároveň celý výrok o trestu a také i další výroky, které mají ve výroku o vině svůj podklad. Současně zruší také další rozhodnutí na zrušené rozhodnutí nebo jeho zrušenou část obsahově navazující, pokud vzhledem ke změně, k níž došlo zrušením, pozbyla podkladu (srov. § 265k tr. řádu). Jestliže došlo ke zrušení napadeného rozhodnutí dle § 265k tr. řádu a je nutno učinit nové rozhodnutí, přikáže Nejvyšší soud zpravidla soudu, o jehož rozhodnutí jde, aby věc v potřebném rozsahu znovu projednal a rozhodl. Výjimkou ze zásady uplatnění kasačního principu je pak rozhodování Nejvyššího soudu podle § 265m, kdy Nejvyšší soud může při zrušení napadeného rozhodnutí také sám hned rozhodnout ve věci rozsudkem. Platí, že Nejvyšší soud přezkoumá zákonnost a odůvodněnost těch výroků rozhodnutí, proti nimž bylo dovolání podáno, v rozsahu a z důvodů, uvedených v dovolání, jakož i řízení napadené části rozhodnutí předcházející. K vadám výroků, které nebyly dovoláním napadeny, přihlíží jen, pokud by mohly mít vliv na správnost výroků, proti nimž bylo dovolání podáno (srov. § 265i odst. 3 tr. řádu).

Již výše jsem uvedla, že dovolání se podává u soudu, který rozhodl ve věci v prvním stupni. Tento soud sleduje, zda dovolání podané oprávněnými osobami splňuje zákonem požadované náležitosti (obsah dovolání). V případě vad je předseda senátu vyzve, aby vady do dvou týdnů odstranily s upozorněním, že jinak bude dovolání dle § 265i písm. d) tr. řádu Nejvyšším soudem odmítnuto. Po odstranění vad doručí předseda senátu soudu prvního stupně opis dovolání obviněného státnímu zástupci a opis dovolání státního zástupce obhájce obviněného a obviněnému, přičemž je upozorní, že se mohou k dovolání písemně vyjádřit a souhlasit s projednáním dovolání v neveřejném zasedání. Jakmile uplyne všem oprávněným osobám lhůta k podání dovolání, předloží spisy Nejvyššímu soudu. Dospěje-li předseda senátu na podkladě dovolání a obsahu spisů k závěru, že by měl být odložen nebo přerušen výkon rozhodnutí, předloží spisy s příslušným návrhem na takový postup bez zbytečného odkladu Nejvyššímu soudu, který o tomto návrhu rozhodne usnesením

nejpozději do čtrnácti dnů po obdržení spisů. Nebylo-li v mezidobí již dokončeno řízení u soudu prvního stupně, vrátí Nejvyšší soud spisy tomuto orgánu k dokončení řízení, jinak postupuje tak, jakoby mu spisy předložil předseda senátu prvního stupně k rozhodnutí o dovolání.

Předmětem řízení o dovolání před Nejvyšším soudem je přezkoumání zákonnosti a odůvodněnosti dovolání napadených výroků druhostupňového rozhodnutí a řízení napadené části rozhodnutí předcházející. O dovolání rozhoduje Nejvyšší soud zásadně ve veřejném zasedání. Některá rozhodnutí však může učinit v zasedání neveřejném, a to: a) rozhodnutí o odmítnutí dovolání, b) rozhodnutí o zrušení napadeného rozhodnutí a přikázání věci k novému projednání a rozhodnutí, je-li zřejmé, že vadu nelze odstranit ve veřejném zasedání, nebo c) jiná rozhodnutí, souhlasí-li s projednáním v neveřejném zasedání nejvyšší státní zástupce a obviněný. Nejvyšší soud tedy dovolání buď usnesením odmítne, pokud jsou dány důvody dle § 265i odst. 1 tr. řádu, nebo usnesením zamítne, shledá-li, že není důvodné, nebo zpravidla usnesením zruší napadené rozhodnutí nebo jeho část, popř. také vadné řízení mu předcházející, pokud je dovolání důvodné, anebo aniž rozhodnutí zruší, přikáže usnesením soudu, o jehož rozhodnutí jde, aby o chybějícím výroku rozhodl nebo neúplný výrok doplnil. Jestliže Nejvyšší soud zruší napadené rozhodnutí nebo jeho část, tak buď již nečiní žádné rozhodnutí, pokud byla vada napravena tímto zrušením, nebo sám ve věci rozsudkem rozhodne (je taxativně stanoveno, kdy takto učinit nemůže – srov. § 265m odst. 1), nebo přikáže soudu, o jehož rozhodnutí jde, aby věc v potřebném rozsahu znovu projednal a rozhodl, nebo přiměřeně užije § 265 tr. řádu, zruší-li rozsudek toliko ve výroku o náhradě škody. Proti rozhodnutí o dovolání není přípustný opravný prostředek s výjimkou obnovy řízení. Toto však neplatí ve vztahu k novému rozhodnutí soudu, resp. státního zástupce v novém řízení konaném po zrušení napadeného rozhodnutí a přikázání věci, proti němuž lze podat opravné prostředky.

Poměrně podrobně je zákonem upraven průběh veřejného zasedání v § 265r odst. 6, 7 tr. řádu, kdy po jeho zahájení předseda senátu nebo jím určený člen senátu přednese napadené rozhodnutí a podá zprávu o stavu věci. Potom přednese dovolatel své dovolání a odůvodní je. Státní zástupce a osoby, které mohou být rozhodnutím dovolacího soudu přímo dotčeny, pokud nejsou dovolateli, přednesou své vyjádření. Důkazy se ve veřejném zasedání zpravidla neprovádějí. Výjimkou je doplnění řízení o důkazy, které jsou nezbytné k tomu, aby Nejvyšší soud mohl o dovolání rozhodnout. Povinná je účast ve veřejném zasedání státního zástupce činného u Nejvyššího státního zástupitelství. Obviněný musí mít ve veřejném zasedání obhájce, a to v případech nutné obhajoby uvedených

³ Srov. RICHTER, M.: Časová působnost trestního řádu ve vztahu k dovolání, *Trestní právo*, č. 12, 2001, s. 22.

v § 36a odst. 2 písm. a) až d), a sice i za situace, pokud by souhlasil, aby se veřejné zasedání konalo v nepřítomnosti jeho obhájce nebo o to žádal. V jiných případech tedy mít obhájce nemusí, (s výjimkou podání dovolání) nebo jestliže ho má, nemusí být tento přítomen ve veřejném zasedání. V nepřítomnosti obviněného, který se nachází ve vazbě nebo ve výkonu trestu odnětí svobody, lze konat veřejné zasedání jen tehdy, jestliže obviněný výslovně prohlásí, že se účasti při veřejném zasedání vzdává.

3. ZÁVĚREM

Domnívám se, že zavedení dovolání do systému opravných prostředků v trestním řízení je očekávanou a pozitivní změnou, kterou lze jen uvítat, neboť umožňuje rovný přístup stran k Nejvyššímu soudu a posiluje postavení základních procesních stran (obviněného a nejvyššího státního zástupce). Totiž před 1. lednem

2002 se zákonností pravomocného rozhodnutí orgánu činného v trestním řízení zabýval Nejvyšší soud pouze na návrh ministra spravedlnosti, který měl právo podat stížnost pro porušení zákona. Po účinnosti novely tedy mají za zákonem stanovených podmínek přístup k Nejvyššímu soudu také obviněný prostřednictvím svého obhájce a nejvyšší státní zástupce, což je třeba považovat za výrazný pozitivní posun v jejich postavení.

Závěrem autorka dodává, že cílem předloženého článku bylo zejména podání výkladu zákonné úpravy nového mimořádného opravného prostředku v trestním řízení – dovolání, jako o jedné z podstatných změn, které přinesla přijatá novela s účinností od 1. ledna 2002, její posouzení a zhodnocení, v jehož rámci bylo upozorněno na některá úskalí interpretace a aplikace určitých ustanovení tr. řádu ve vztahu k dovolání v praxi orgánů činných v trestním řízení a naznačeny možnosti jejich řešení.